

Mirosław Łapot

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Studium Pracy Społecznej we Lwowie (1935–1939)

Higher School of Social Work in Lviv (1935–1939)

ABSTRACT: This paper is devoted to the functioning of the Higher School of Social Work in Lviv, existing in the years: 1935–1939. This institution has hitherto been unknown to the historians of Polish social pedagogy and social work, and this paper complements, therefore, a gap in the state of research into the history of educating social services in interwar Poland, until now restricted to knowledge about the Higher School of Social and Educational Work, organized in affiliation with Free Polish University in Warsaw in the year 1925. This paper sheds more light upon the origins of the institution in Lviv, indicating the needs within the scope of qualified social care and help workers, the animators of educational activities in Lviv, and also on the former territories of Galicia. Directions of education and syllabuses were characterized, emphasising their multi-disciplinary character, matching the diversity of tasks faced by the graduates of Higher school. What was demonstrated as well was the connection between higher school in Lviv and that in Warsaw, as the organization of the former one was the subject-matter of consultations with Helena Radlińska, the founder of Polish social pedagogy, and Józef Czesław Babicki, one of the founders of Polish care pedagogy, was a lecturer. The high level of education in Lviv was ensured by carefully-selected personnel, and Jan Kazimierz University in Lviv, one of the most important academic centres in interwar Poland, was to be the natural source of scientific and didactic expertise. The analysis of the evolution of syllabuses and the organizational development of the higher school in Lviv demonstrated that it was, to a high degree, similar to its Warsaw prototype.

KEYWORDS: the history of social pedagogy, educating social workers in interwar Poland, Higher School of Social Work in Lviv.

STRESZCZENIE: Niniejszy artykuł prezentuje funkcjonowanie Studium Pracy Społecznej we Lwowie, działającego w latach 1935–1939. Instytucja ta dotychczas pozostawała nieznaną w historii polskiej pedagogiki społecznej i pracy socjalnej, niniejszy artykuł uzupełnia zatem stan badań nad dziejami kształcenia służb społecznych w Polsce międzywojennej, ograniczający się jak dotąd do wiedzy na temat Studium Pracy

Spoleczno-Oświatowej, zorganizowanego w 1925 r. przy Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. W artykule przybliżono genezę placówki lwowskiej, wskazując na potrzeby w zakresie wykwalifikowanych pracowników pomocy i opieki społecznej oraz animatorów działań oświatowych we Lwowie oraz na terenach byłej Galicji. Scharakteryzowano kierunki kształcenia i plany nauczania, podkreślając ich wielodyscyplinarność, odpowiadającą różnorodności zadań stojących przed absolwentami Studium. Wykazano także powiązanie studium lwowskiego z warszawskim – jego organizację konsultowano z Heleną Radlińską, twórczynią polskiej pedagogiki społecznej, a wykładowcą był Józef Czesław Babicki, jeden z twórców polskiej pedagogiki opiekuńczej. Wysoki poziom kształcenia w lwowskim Studium zapewniała starannie dobrana kadra, naturalnym zapleczem naukowo-dydaktycznym okazał się Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, jeden z najważniejszych ośrodków akademickich w międzywojennej Polsce. Analiza ewolucji planów nauczania i rozwoju organizacyjnego lwowskiego studium wykazała duże podobieństwo do warszawskiego pierwowzoru.

SŁOWA KLUCZOWE: Historia pedagogiki społecznej, kształcenie pracowników społecznych w Polsce międzywojennej, Studium Pracy Społecznej we Lwowie.

Początki pedagogiki społecznej w Polsce przypadają na przełom XIX i XX wieku. Na jej wyodrębnienie się jako samodzielnej nauki wpłynęły złożone przemiany społeczne i światopoglądowe. Wiązały się one z pozytywnymi hasłami pracy organicznej i pracy u podstaw, realizowanymi między innymi poprzez oświatę ludową i samokształcenie, a także z rozwojem towarzystw o charakterze niepodległościowym i nowymi ruchami politycznymi. Na powstanie pedagogiki społecznej wpłynął także rozwój nauk społecznych w owym okresie, m.in. socjologii, psychologii, pedagogiki i polityki społecznej. Docierając na ziemie polskie, nauki te inspirowały społeczników i oświatowców do refleksji nad możliwościami i sposobami celowego wspomagania, oddziaływania i kształtowania jednostek i grup społecznych (Cichosz 2006, s. 7–8).

Podstawy naukowe polskiej pedagogice społecznej dała Helena Radlińska (1879–1954). Mimo trudnych czasów, w których przyszło jej żyć, dała się poznać jako niestrudzona działaczka niepodległościowa, społeczna i oświatowa, pedagog, a także naukowiec. Działalność patriotyczna i demokratyczna oraz polityczna w Polskiej Partii Socjalistycznej, tajne kształcenie m.in. na warszawskim Uniwersytecie Łatającym, aresztowanie i zesłanie w głąb Rosji oraz studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim po udanej ucieczce z Syberii, były jej udziałem w czasach zaborów. W czasie pierwszej wojny światowej należała do grona członków ruchu niepodległościowego, współpracując m.in. z Józefem Piłsudskim, a po jej zakończeniu pracowała w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, gdzie w 1925 r. zorganizowała Studium Pracy Społeczno-Oświatowej, pierwszą w kraju i jedną z pierwszych w Europie placówek kształcenia pracowników społeczno-oświatowych. Aktywność społeczno-oświa-

towa Radlińskiej nie osłabła w czasie drugiej wojny światowej, gdy prowadziła tajne nauczanie w klasztorze Sióstr Urszulanek SJK na warszawskim Powiślu i wspomagała ruch oporu. Po wojnie stworzyła „szkołę pedagogiki społecznej” w nowo powstałym Uniwersytecie Łódzkim. Jej osobowość inspirowała działania kolejnych polskich przedstawicieli pedagogiki społecznej, m.in. Ryszarda Wroczyńskiego, Aleksandra Kamińskiego i Ireny Lepalczyk (Theiss 1997).

Dla Radlińskiej pedagogika społeczna była nauką praktyczną. Wiele uwagi poświęciła ona kształceniu profesjonalnych służb społeczno-oświatowych, powołując w 1925 r. wspomniane Studium Pracy Społeczno-Oświatowej. Choć jego działalność nie zaspokajała potrzeb w zakresie przygotowania zawodowego służb socjalnych i kulturalno-oświatowych w całym kraju, spowodowało ono zainteresowanie środowisk lokalnych sprawami oświaty pozaszkolnej, oświaty dorosłych czy pomocy i opieki społecznej. Niniejszy artykuł ukazuje inicjatywę lwowskich działaczy społecznych w postaci Studium Pracy Społecznej we Lwowie, instytucji jak dotychczas nieznaney w historii polskiej pedagogiki społecznej. Studium funkcjonowało krótko, bo w latach 1935–1939, było jednak ważnym osiągnięciem środowiska lwowskiego i zwieńczeniem długoletnich działań na niwie kulturalno-oświatowej i pomocy społecznej w mieście. Artykuł ma za zadanie uzupełnić dotychczasowy stan badań nad dziejami kształcenia służb społecznych w Polsce oraz nad dorobkiem polskiej pedagogiki społecznej w okresie międzywojennym. Oparto go na materiałach źródłowych przechowywanych w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (zespół 179: Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego), na zachowanych sprawozdaniach z działalności studium, numerach „Społecznika” – pisma absolwentów studium, oraz artykułach i informacjach rozproszonych w czasopiśmiennictwie. Kwerendy przeprowadzono we wspomnianym Archiwum, a także w Bibliotece Naukowej im. Iwana Stefanyka we Lwowie, Bibliotece Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie, w Bibliotece Jagiellońskiej oraz w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

Rozwój systemu pomocy społecznej we Lwowie w okresie międzywojennym

W okresie międzywojennym Lwów należał do największych miast w Polsce. W roku 1919 mieszkało w nim 198 066, w 1930 – 241 813, a przed wybuchem drugiej wojny światowej 318 783 osób (Bonusiak 2000, s. 174). Jako prężny ośrodek administracyjny, gospodarczy i kulturalny przyciągał ludność z prowincji, zubożała w czasie pierwszej wojny światowej i walk z lat 1918–1920

oraz kryzysu ekonomicznego z przełomu lat 20. i 30. XX w. Według statystyk z roku 1931 aż 56,3% jego mieszkańców było ludnością napływową, głównie z województw ościennych (Tomaszewski 1939, s. 9–10).

Szybki rozwój demograficzny sprzyjał patologiom społecznym typowych dla dużych aglomeracji: bezdomności, ubóstwu i bezrobociu. Jak podaje Andrzej Bonusiak, autor monografii na temat Lwowa w okresie międzywojennym, średnia liczba bezrobotnych zwiększyła się z 3508,5 w roku 1925 do 10 950,5 w roku 1932. W roku 1938 w mieście było około 12 000 bezrobotnych, a wraz z ich rodzinami 25 310 osób bez źródła dochodu (Bonusiak 2000, s. 207). Władze miejskie z trudem znajdowały środki na łagodzenie skutków i zapobieganie tym zjawiskom. Poważnym problemem, utrzymującym się głównie w pierwszej dekadzie po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, było także sieroctwo wojenne, „spadek” po pierwszej wojnie światowej.

Rozrost grupy ludności niebędącej w stanie funkcjonować samodzielnie wpłynął na organizację systemu pomocy społecznej. Akcja pomocowa została zapoczątkowana w czasie pierwszej wojny światowej przez różne towarzystwa, fundacje i organizacje społeczne. Już w roku 1917 we Lwowie powołano Miejski Urząd Opieki Generalnej i Ochrony Prawnej Dziecka, pierwszy tego typu oddział władz municypalnych na ziemiach polskich. Ustawa opiekuńcza z 1923 r. przerzuciła ciężar organizacji i utrzymania opieki społecznej na samorządy. We Lwowie w roku 1928 utworzono Wydział Opieki Społecznej. W mieście wyznaczono 9 okręgów opiekuńczych, pokrywających się z podziałem dzielnicowym. Okręgi podzielono na 90 obwodów. Wydział subwencjonował i nadzorował działalność Miejskiej Komisji Opieki Społecznej i podlegających jej komisji dzielnicowych oraz opiekunów. Opiekunowie społeczni dzielili się na okręgowych i obwodowych. Ich obowiązki polegały na diagnozie sytuacji życiowej osób korzystających lub mających skorzystać z pomocy społecznej, opiniowaniu podań o udzielenie takowej oraz na inicjowaniu działań pomocowych w środowisku. Jeśli rodzina lub osoba wymagała wsparcia, obwodowy opiekun społeczny informował o tym opiekuna okręgowego, któremu podlegał, a ten kierował wnioskiem do magistratu. Wypłata świadczeń odbywała się poprzez opiekuna okręgowego. Opiekunów wybierała rada miejska na wniosek Miejskiej Komisji Opieki Społecznej na trzy lata. Korzystali oni z ochrony prawnej przysługującej urzędnikom państwowym (Feuerstein 1930).

Oprócz wydziału miejskiego w mieście działały stowarzyszenia społeczne. Bardzo dobrze rozwiniętą sieć pomocy, z rozbudowaną opieką nad dzieckiem sierocym, mieli Żydzi. Lwów był siedzibą Centralnego Komitetu Opieki nad Sierotami Żydowskimi w Małopolsce Wschodniej. Powstał on z inicjatywy miejscowej gminy żydowskiej, która podczas pierwszej wojny światowej i tuż

po jej zakończeniu, wspomagana przez międzynarodowe organizacje żydowskie Jewish Distribution Committee oraz Joint, organizowała pomoc dla sierot wojennych. Miasto stało się punktem zbornym dla żydowskich ofiar działań wojennych, pogromów, dzieci osieroconych i zagubionych z całej Galicji, w kulminacyjnym momencie gromadząc około 15 tysięcy sierot (Łapot 2011).

Rozwinięta pod koniec pierwszej wojny światowej sieć instytucji pomocowych wymagała dalszej rozbudowy podczas kryzysu gospodarczego lat międzywojennych. Jesienią 1931 r. we Lwowie powołano Miejski Komitet Obywatelski ds. Bezrobocia z sekcjami: opieki nad dzieckiem, kuchni, rozdawnictwa odzieży i opieki lekarskiej nad bezrobotnymi. W roku 1935 jego zadania przejął Miejski Komitet Funduszu Pracy we Lwowie, dwa lata później przekształcony w Pomoc Doraźną Gminy Miasta Lwowa. Z myślą o dzieciach osób bezrobotnych i ubogich powołano Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej (MKOP), który miał charakter ponadwyznaniowy i ponadnarodowy – finansował też towarzystwa ukraińskie i żydowskie. Aby otrzymać subwencje miejskie, towarzystwa współdziałające z MKOP musiały się poddać jednolitemu planowi działania. Scentralizowana sieć pomocy społecznej, bazująca na subwencjach miasta, zapewniała wsparcie wszystkim grupom społecznym. Zasięg jej działań w znacznym stopniu ograniczyły jednak szczupłe środki finansowe.

Geneza i organizacja Studium Pracy Społecznej we Lwowie

U progu lat 30. XX wieku miasto miało zatem dobrze rozwinięty system instytucji pomocowych i opiekuńczych. By działał on efektywnie, potrzebni byli wykwalifikowani pracownicy społeczno-oświatowi. Lwowianie stopniowo zyskiwali świadomość, iż „dziedzina pracy społecznej oraz kulturalno-oświatowej – przy swoim rozwoju, przy rozszerzających się zakresach działania – wymagają przemyślanego, planowego ujęcia – przez ludzi-fachowców, dobrze do swej roli przygotowanych” (Sprawozdanie 1936, s. 1). Wychodząc im na przeciw, w 1934 r. z inicjatywy prezydenta Lwowa Waclawa Drojanowskiego powołano Komitet Organizacyjny Kursów Pracy Społecznej we Lwowie. Utworzyli go przedstawiciele Urzędu Wojewódzkiego, Zarządu Miasta, Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego i członkowie organizacji społecznych. Pierwszy kurs pracy społecznej zorganizowano od 4 lutego do 9 marca 1935 r. Opierał się on głównie na wykładach specjalistów z zakresu pomocy społecznej (Otwarcie 1935, s. 2; Kurs 1935, s. 4). Kierownictwo kursu objął dr Franciszek Szkodziński, naczelnik Wydziału Pracy i Opieki Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie. Kurs adresowano do aktywnych działaczy i pracowników społecznych oraz oświatowych w celu pogłębienia ich wiedzy teoretycznej i zaznajo-

mienia z techniką pracy społecznej (Sprawozdanie 1936, s. 3). Cieszył się on dużym zainteresowaniem. Powtórzono go w maju i czerwcu 1935 r.

Zorganizowanie dwóch kursów ukazało potrzeby edukacyjne profesjonalnych pracowników społeczno-oświatowych i skłoniło władze miasta do powołania stałej placówki kształcenia służb społeczno-oświatowych (Kronika 1936, s. 140–143; Schaff 1936, s. 61–62; Sprawozdanie 1936, s. 5). Jeszcze w tym samym roku utworzono Studium Pracy Społecznej we Lwowie (dalej: SPS). Było ono pierwszą tego typu placówką na terenie województw południowo-wschodnich.

Studium kształciło według planu i programu zatwierdzonego przez Ministerstwo Opieki Społecznej w Warszawie. Wydawane przez nie świadectwa upoważniały – w myśl rozporządzenia ministra Pracy i Opieki Społecznej z 10 października 1927 r., znowelizowanego 12 września 1932 r. – do podjęcia pracy w placówkach opiekuńczo-wychowawczych na terenie całego kraju (Studium 1937, s. 3).

We władzach studium zasiadały osoby związane z Towarzystwem SPS oraz Radą Pedagogiczną SPS. Pierwsza instytucja zajmowała się sprawami organizacyjnymi i administracyjnymi. Zasiadali w niej: przewodniczący dr Franciszek Szkodziński, zastępca dr Norbert Michalewicz – pracownik Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, skarbnik Zofia Ćwiklińska oraz sekretarz dr Marian Baran. Kierownikiem studium powołano M. Barana (Sprawozdanie 1936, s. 6–7; zmiany we władzach SPS w następnych latach zob.: Piwowarczyk 2015, s. 99). Rada Pedagogiczna zajmowała się dydaktyką. Jej przewodniczącym został Henryk Błażewski – naczelnik Wydziału Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego, członkami zaś wykładowcy studium.

Szkoła miała charakter prywatny, utrzymywała się głównie z czesnego. Opłata początkowo wynosiła 5 zł miesięcznie dla słuchaczy zwyczajnych i 3 zł dla hospitantów. Pobierano także wpisowe w wysokości 10 zł, 3 zł opłaty manipulacyjnej i 50 groszy za każde kolokwium (Sprawozdanie 1936, s. 22). W roku 1936 czesne podwyższono do 10 zł, a opłatę manipulacyjną do 5 zł (Piwowarczyk 2015, s. 110). Działalność studium subwencjonował magistrat, a dydaktycznie nadzorowało Ministerstwo Opieki Społecznej i Ochrony Pracy oraz Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego.

Regularne zajęcia rozpoczęły się 2 grudnia 1935 r. Placówka korzystała z pomieszczeń i zaplecza dydaktycznego Szkoły Ludowej im. Stanisława Staszica we Lwowie przy ul. Skarbkowskiej 10 (dziś Łesi Ukrainki; mieści się tam Akademia Drukarska), a także z pomieszczeń Muzeum Przemysłowego, Rady Miasta i Uniwersytetu Jana Kazimierza. Zajęcia odbywały się początkowo od poniedziałku do piątku w godzinach od 17 do 20, a począwszy od roku 1936

– od 16 do 21. Przeznaczono je dla już pracujących oraz chcących podjąć pracę zawodową w dziedzinie opieki i pomocy społecznej (Baran 1936a, s. 202).

Kierunki, programy i formy kształcenia

Przy opracowaniu kierunków i programów nauczania SPS sięgnięto po sprawdzony już wzór Studium Pracy Społeczno-Oświatowej przy Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie (Regulamin, s. 43). Była to pierwsza tego typu placówka w Polsce. Skorzystano z pomocy i wskazówek Heleny Radlińskiej (dziekana warszawskiej placówki) oraz Józefa Czesława Babickiego, radcy Ministerstwa Opieki Społecznej, który też został jednym z wykładowców lwowskiej uczelni. Babicki dojeżdżał do Lwowa na kursy, a w latach 1934–1938 na specjalności wychowawców zakładów opiekuńczych prowadził dział wychowania gromadnego. Wydano skrypt jego wykładów (Kamiński 1980, s. 19; Baran 1936 a, s. 196–204).

W ofercie SPS znalazły się dwa kierunki kształcenia – kurs opieki społecznej nad dzieckiem oraz kurs społeczno-oświatowy. Początkowo nauka trwała rok, dzielony na trymestry. Pierwszy obejmował wykłady wspólne dla obu kierunków, przygotowujące do dalszego kształcenia (zob. tab. 1).

Tabela 1. Plan zajęć w grupie przedmiotów wspólnych

Lp.	Przedmiot	Liczba godzin wykładowych
1	Służba społeczna	10
2	Badanie środowisk społecznych	11
3	Wprowadzenie do socjologii	10
4	Zasady naukowego myślenia	16
5	Technika pracy umysłowej	6
6	Psychologia ogólna	31
7	Polska współczesna	19
8	Teoria i praktyka samorządu	10
9	Praktyczne wiadomości z prawa administracyjnego	8
10	Ustawodawstwo społeczne	17
11	Rachunkowość społeczna	30

Źródło: (Sprawozdanie 1936, s. 34).

Następnie słuchacze kontynuowali naukę na jednym z dwóch wspomnianych kierunków. Zajęcia na pierwszym z nich – opiece społecznej nad dzieckiem – podzielono na cztery bloki: przedmioty ogólne, pedagogiczne, organizacyjno-administracyjne i pomocnicze. Blok pierwszy dostarczał podstawowych informacji na temat rozwoju biologicznego dziecka, niezbędnych do zrozu-

mienia procesów wychowania i racjonalnego stawiania zadań i kierowaniu jego przyszłością. Zaliczono do niego: fizjologię dziecka (8 godzin), psychologię dziecka (14), psychiczne i fizyczne typy dziecka (8), poradnictwo zawodowe (20) i higienę (16). Grupa przedmiotów pedagogicznych zapoznawała z formami opieki i wychowania zbiorowego dziecka w wieku przedszkolnym, pozaszkolnym, oraz dziecka opuszczonego i trudnego. Wykłady łączono z wycieczkami do instytucji opiekuńczo-wychowawczych (domów dziecka, świetlic, ognisk) i z dyskusjami podczas konwersatoriów i praktyką. Były to: pedagogika społeczna (40 godzin), wychowanie dziecka opuszczonego (30), wychowanie dziecka trudnego (20), wpływy wychowawcze na dziecko (20). Z kolei grupa przedmiotów organizacyjno-administracyjnych obejmowała: formy opieki nad dzieckiem (10 godzin), administrację i prowadzenie zakładów (29), wywiad społeczny i opiekę przez opiekunów (14), umieszczanie dzieci w rodzinach zastępczych (10), organizację i prowadzenie kolonii i półkolonii (6), opiekę prawną-sądową nad nieletnimi (8). Zapoznawały one z administracyjną i prawną stroną działań w zakładzie opiekuńczo-wychowawczym. Ostatni blok to przedmioty pomocnicze: czytelnictwo dziecięce (16 godzin), wychowanie fizyczne (10), technika widowisk dziecięcych (10) (Sprawozdanie 1936, s. 34–35).

Na drugim kierunku słuchacze mieli do wyboru trzy specjalności – organizacja i prowadzenie oświaty pozaszkolnej dorosłych i młodzieży pracującej (grupa tzw. oświatowców – „O”), organizacja życia społeczno-gospodarczego (grupa instruktorów – „I”), bibliotekarstwo (grupa bibliotekarzy – „B”). Program kształcenia obejmował cztery grupy przedmiotów: zagadnienia ogólne oraz bloki przedmiotów przygotowujące oświatowców, instruktorów oraz bibliotekarzy. Słuchacze byli zobowiązani do udziału w wykładach ogólnych i zrealizowania dwóch spośród trzech zaproponowanych specjalności. Wybór był możliwy po wysłuchaniu wykładów ogólnych i złożeniu z nich kolokwium. Wykłady ogólne na tym kierunku obejmowały takie przedmioty, jak: etyka życia społecznego (10 godzin), higiena społeczna (27), zasady naukowej organizacji pracy (10), prawne i administracyjne podstawy działalności społecznej (16), technika żywego słowa (15). Grupa „O” odbywała zajęcia z: oświaty pozaszkolnej (2 godziny), zagadnień i organizacji oświaty pozaszkolnej (4), dydaktyki pracy oświatowej (34). Zagadnienia pracy bibliotekarskiej („B”) – od powstania książki, jej edycji i organizacji biblioteki oraz poradnictwa bibliotecznego – poruszały: bibliotekarstwo (20), bibliotekoznawstwo (15), czytelnictwo (20) i bibliografię (34). Trzecia grupa specjalnościowa – „I”, miała zajęcia z: ruchu spółdzielczego (21), form pracy społecznej (15), metodyki pracy instruktorskiej (15) (Baran 1936b, s. 230, 237; Sprawozdanie 1936, s. 35–36; S.Am. 1936, s. 5).

Końcowym etapem kształcenia były praktyki, organizowane w miesiącach letnich. Regulamin praktyki z 1935 r. przewidywał przepracowanie 100 godzin we wskazanym przez kierownictwo SPS zakładzie, chyba że słuchacz odbył praktykę już wcześniej, będąc pracownikiem instytucji społeczno-oświatowej. Praktykant miał pracować w różnych godzinach i miejscach, by poznać pełne spektrum pracy, a po ich odbyciu składał sprawozdanie dla SPS (Sprawozdanie 1936, s. 25–26). Już od roku 1936 wymiar praktyk zwiększono do 150 godzin, a najlepszym słuchaczom zapewniano praktyki z wynagrodzeniem (Baran 1936b, s. 238).

Treści programowe na obu kierunkach realizowano w formie wykładów, seminariów, kół samokształceniowych, wycieczek oraz zajęć praktycznych. Wykłady wprowadzały w zagadnienia objęte programem kształcenia przez wskazanie literatury przedmiotowej i jej charakterystykę. W trakcie seminariów kursanci opracowywali referaty i prace seminaryjne, odczytywali je i dyskutowali nad ich treścią. Grupa seminaryjna mogła liczyć maksymalnie 25 osób. Gdy z danego przedmiotu zgłosiło się więcej chętnych, seminaria prowadzono w kilku zespołach. Tworzono seminaria z przedmiotów wiodących na każdej ze specjalności, takich jak: psychologia, środowisko społeczne, pedagogika społeczna, wychowanie dziecka, spółdzielczość i bibliografia. Miały one na celu rozszerzyć wiedzę w zakresie danego przedmiotu i ułatwić przygotowanie do egzaminu. Ta forma zajęć spotkała się z dużym zainteresowaniem – większość słuchaczy uczestniczyła przynajmniej w dwóch różnych seminariach, choć zostali zobligowani do udziału w jednym (Sprawozdanie 1936, s. 23). Koła samokształceniowe, w odróżnieniu od seminariów, były fakultatywne. Miały one służyć pogłębieniu wiedzy fachowej, być zawiązywane przez samych słuchaczy i zarządzane przez wybieranego przez nich kierownika. W roku 1935/1936 zorganizowano je z przedmiotów: wychowanie dziecka opuszczonego i wywiad społeczny. Słuchaczy podzielono na 3 grupy. Na ich czele stanęli kursanci wybrani przez wykładowców (Sprawozdanie 1936, s. 23–24). Z obawy, iż działalność kół nie będzie odpowiednio kontrolowana, a zatem mało efektywna, w kolejnym roku zrezygnowano z nich, a w ich miejsce wprowadzono, opisanie uprzednio, seminaria przedmiotowe (Baran 1936 b, s. 232).

W planach nauczania najwięcej miejsca poświęcono przygotowaniu praktycznemu. Realizowano je podczas wycieczek do zakładów społeczno-oświatowych oraz wspomnianych praktyk. Plan wizyt uwzględniał szerokie spektrum instytucji. Słuchacze mieli możliwość zaznajomienia się z zasadami ich funkcjonowania oraz rozpoznania specyfiki i różnic w celu i sposobie działania. Zwiedzano Schronisko dla Nieletnich Chłopców Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej, świetlice dla bezrobotnych i młodzieżowe, Dom Ludowy Towa-

rzystwa Szkoły Ludowej, szkoły wieczorowe dla dorosłych, uniwersytet robotniczy, szkołę i świetlicę więzienną, świetlice Polskiego Białego Krzyża, bibliotekę Ossolineum i uniwersytecką, Miejski Zakład Opieki nad Dzieckiem, Bursę grunwaldzką, Zakład dla niewidomych i głuchoniemych, Zakład im. Abrahamowiczów, Zakład „Rodzina Sieroca”, Schronisko braci Albertynów i Zakład Sierot Żydowskich przy ul. Janowskiej 34. W wycieczkach uczestniczyli słuchacze obu kierunków, sporządzając raporty, omawiane następnie podczas specjalnych konserwatoriów z udziałem przedstawicieli odwiedzanej placówki. W czasie wakacji niektórzy ze słuchaczy odbywali dodatkową praktykę na koloniach lub półkoloniach Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej, Polskiego Towarzystwa „Dzieci na Wieś”, Towarzystwa Szkoły Ludowej i Wydziału Powiatowego w Kopyczyńcach (Sprawozdanie 1936, s. 38–41; Baran 1936b, s. 233–234).

W roku 1938 SPS stało się placówką o dwuletnim cyklu kształcenia; plan nauczania znacząco zmodyfikowano. Wymiar godzin przedmiotów wspólnych, obejmujący bloki przedmiotów psychologicznych, socjologicznych, prawnych, higieny społecznej, zasad organizacji pracy, techniki pracy naukowej i seminariów, sięgnął 545 godzin. Kierunek „Opieka społeczna” składał się z dwóch bloków zajęć: „Opieki nad dzieckiem”, zawierającej moduły – formy opieki nad dzieckiem, wiadomości ogólne o dziecku, zagadnienia wychowania dziecka, wczasy dziecięce (w sumie 780 godzin), oraz z nowego bloku – „Opieka nad dorosłymi” (130 godzin oraz 80 godzin ćwiczeń i 80 godzin seminariów). Na drugim kierunku – „Społeczno-oświatowym” – blok przedmiotów ogólnych (psychologia społeczna oraz socjologia wsi) dawał 120 godzin zajęć, formy pracy społeczno-oświatowej – 570 godzin, zagadnienia społeczno-gospodarcze – 190 godzin, ćwiczenia – 115 godzin, dodatkowo seminaria z psychologii społecznej, socjologii wsi, oświaty pozaszkolnej i bibliotekarstwa do wyboru w wymiarze 40 godzin każde. Po dwuletnim kursie następował okres 3-miesięcznej praktyki (szczegółowy plan zajęć SPS z roku 1938/1939 zob.: Piwoarczyk 2015, s. 114–117).

Podobny cykl rozwoju przechodziło Studium Pracy Społeczno-Oświatowej w Warszawie. Jego powołanie poprzedziły kilkudniowe, kilkutygodniowe, wreszcie kilkumiesięczne kursy, organizowane przez Centralne Biuro Kursów dla Dorosłych w Warszawie. Stałe studium powołano w 1925 r. przy Wolnej Wszechnicy Polskiej, najpierw z rocznym planem kształcenia, następnie uzupełnione kolejnym rokiem praktyki. W czasie nauki słuchacz przygotowywał pracę dyplomową. W 1930 r. pojawił się kurs dwuletni z egzaminem półdyplomowym i czteroletni, uprawniający do otrzymania dyplomu. Wreszcie w roku 1937 opracowano 4-letni plan nauczania pełnego, jednolitego kursu. Były

cztery specjalizacje: nauczyciel młodzieży pracującej i dorosłych, organizator życia kulturalnego (instruktor samorządowy, oświatowy, spółdzielczy), bibliotekarz, pracownik opieki nad matką i dzieckiem oraz młodzieżą (Hulewicz 1960, s. 137–138).

Studium warszawskie rozpoczęło proces profesjonalizacji zawodu pracownika społecznego w kraju, było bowiem pierwszą szkołą wyższą o profilu społeczno-pedagogicznym w Polsce. Kształcąc pracowników społeczno-oświatowych, nauczycieli i wychowawców młodzieży pracującej i dorosłych, organizatorów życia kulturalnego, instruktorów ochrony pracy i opieki społecznej oraz bibliotekarzy, wpasowało się w zapotrzebowanie na tego typu pracowników. Wraz bowiem z kształtowaniem się struktury administracji publicznej po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, na terenach wiejskich, a także w miastach, odczuwano wyraźnie brak specjalistów w zakresie walki z analfabetyzmem, pracy oświatowej i społecznej (Theiss 1997, s. 55).

Działalność studium przyczyniła się także do rozwoju pedagogiki społecznej jako nauki. W nim bowiem Helena Radlińska rozwinęła swe badania i skrytalizowała własny system pedagogiki społecznej. Łącząc refleksję teoretyczną z praktycznym doświadczeniem w zakresie oświaty i wychowania pozaszkolnego, doszła do wniosku, że oświata i wychowanie dorosłych stanowi odrębny przedmiot naukowego poznania. Rozwinęła teorię nowej dyscypliny na bazie przemyśleń wyniesionych z wykładów z pedagogiki społecznej oraz z seminarium prowadzonego w ramach studium. W nim prowadziła Radlińska badania nad czytelnictwem, środowiskowymi uwarunkowaniami wychowania, przyczynami niepowodzeń szkolnych oraz stosunkiem wychowawcy do środowiska społecznego. Ich wyniki ukazały się drukiem, przyczyniając się do wyodrębnienia węzłowych problemów pedagogiki społecznej (Radlińska 1964, s. 444–453; Theiss 1997, s. 135.).

Istotnym zadaniem warszawskiej szkoły była dążność do wyzwania i kształtowania poczucia misji zawodowej u słuchaczy. Kształcono ludzi empatycznie motywowanych do pracy na rzecz upośledzonych społecznie środowisk i jednostek. Jak stwierdzi Wiesław Theiss, „absolwent Studium to człowiek zespolony ze środowiskiem swej pracy, »idący w tłumie, a nie przed nim«, zycziwie zainteresowany zarówno indywidualnymi sprawami jednostki, jak i ogólnymi problemami zbiorowości” (Theiss 1997, s. 59). Miał on być przeciwieństwem urzędnika, beznamiętnie wykonującego swoje obowiązki wobec petentów.

Lwowskie Studium w dużej mierze podążało ścieżką wytyczoną przez Radlińską w Warszawie, zarówno organizacyjną, jak i ideową. Jego celem było bowiem „rozwiniecie w słuchaczach zmysłu społecznego, umiejętności or-

ganizowania współżycia w każdym środowisku, zdolność wyczuwania potrzeb różnych grup społecznych i rozwinięcia osobowości [...]” (S.G. 1939, s. 2).

Kadra pedagogiczna

Wykładowcami SPS we Lwowie byli pracownicy naukowcy, społeczni, a także przedstawiciele administracji odpowiedzialni za funkcjonowanie systemu pomocy społecznej. Wśród najważniejszych osób działających w SPS należy wymienić wspomnianego Józefa Czesława Babickiego, współtwórcę polskiej pedagogiki opiekuńczej, organizatora metodyki wychowania rodzinkowego w zakładach opieki zamkniętej. W SPS prowadził on na pierwszym kierunku ćwiczenia i seminarium z przedmiotów: wychowanie dziecka, organizacja i przegląd form opieki nad dzieckiem, umieszczenie dzieci w rodzinach zastępczych, wychowanie dziecka opuszczonego.

Zajęcia z pedagogiki społecznej oraz socjologii prowadził dr Wojciech Gottlieb (1884–1941), pochodzący z Czech, nauczyciel języków obcych, w czasie pierwszej wojny ukrywający się we Lwowie. Tu ożenił się z Polką, spolonizował się, pisał rozprawy naukowe w języku polskim, a w 1935 r. wydał w Wiedniu książkę o kulturze i historii polskiej, stając się ambasadorem polskości zagranicą (Zagajewski 1959–1960, s. 387). We Lwowie pracował jako nauczyciel w Państwowym Liceum Ekonomiczno-Handlowym. Był autorem *Socjologicznych podstaw wychowania* (Warszawa 1934) oraz współautorem *Encyklopedii wychowania dzieci i młodzieży*. Publikował też prace z pedagogiki i socjologii, m.in. na łamach „Studiów Pedagogicznych”.

Studium współpracowało z naukowcami z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Doktor Marian Zimmermann (1901–1969) – zatrudniony jako asystent na Wydziale Prawa w Uniwersytecie Jana Kazimierza (później prof. Uniwersytetu Poznańskiego), znawca prawa administracyjnego – w SPS wykładał przedmiot: badanie środowisk społecznych (w roku 1938 zmieniony na socjologię stosowaną). Zagadnienia higieny społecznej wykładał prof. Zdzisław Steusing, kierownik Zakładu Higieny na Wydziale Lekarskim UJK, a fizjologię i higienę w życiu człowieka – dr Artur Chwalibogowski (lekarz pediatra, asystent w Klinice Pediatricznej UJK).

Sluchacze studium mieli okazję uczestniczyć w wykładach przedstawicieli tzw. lwowskiej szkoły filozoficznej. Etykę życia społecznego prowadził znakomity polski filozof, prof. Roman Ingarden. Inny, nie mniej znany członek owej szkoły, prof. Kazimierz Ajdukiewicz, wykładał zasady naukowego myślenia.

Pracownikiem Uniwersytetu był także dr Adam Bardecki, wykładający w SPS zarys psychologii ogólnej i ćwiczenia z psychologii ogólnej, a także re-

żyser dr Bronisław Dąbrowski, aktor Teatru Miejskiego we Lwowie i reżyser teatralny, wykładowca wymowy na UJK. W Studium prowadził zajęcia: technika widowisk dziecięcych oraz technika żywego słowa z ćwiczeniami.

Wykładowcą Politechniki Lwowskiej był inż. Stanisław Zwoliński (inspektor pracy), który w SPS prowadził wykłady z ochrony pracy, urlopów i organizacji odpoczynku.

Z kolei doc. dr Mieczysław Ziemnowicz (1882–1971), pedagog, naczelnik Wydziału Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego, od 1936 r. dyrektor Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika we Lwowie, a od 1937 kierownik Państwowego Pedagogium we Lwowie (po wojnie pracownik UMCS w Lublinie) wykładał we lwowskim studium wpływy wychowawcze w pracy nad dzieckiem.

Należy wymienić także Franciszka Sedlaczka (1894–1978), pedagoga i bibliotekarza lwowskiego, oraz dr Janinę Stankiewiczówną, autorkę opracowań na temat organizacji czytelnictwa w szkole, prowadzący zajęcia z bibliotekarstwa, bibliotekoznawstwa i czytelnictwa.

Wykłady o ruchu spółdzielczym prowadził inż. dr Jan Sondel, nauczyciel w Państwowej Szkole Ekonomiczno-Handlowej w Krakowie, w 1938 r. dyrektor Szkoły Rolniczej w Bojanowie w Wielkopolsce. Jednym z wykładowców psychologii dziecka był mgr Tadeusz Tomaszewski, absolwent polonistyki i psychologii w UJK (doktoryzował się w 1938, po wojnie pracownik UMCS w Lublinie i Uniwersytetu Warszawskiego). Z kolei dr Władysław Wisłocki (1887–1941), znany sławista, bibliograf i bibliotekarz, kustosz Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, w SPS prowadził zajęcia z bibliografii i literatury.

Kadrę pedagogiczną tworzyli także dr Roman Belohlavek (1892–1940), doktor praw UJK, wykładowca, muzyk i kompozytor, nauczyciel Państwowej Wyższej Szkoły Handlu Zagranicznego we Lwowie, kapitan piechoty, zamordowany w Katyniu, dr Adam Ćwikliński – członek Polskiego Towarzystwa Higienicznego, współzałożyciel Muzeum Higieny we Lwowie w 1937 r., oraz dr Jan Poratyński (1876–1941) – farmaceuta, społecznik, wiceprezes Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, autor prac naukowych z zakresu zdrowia.

Wśród wykładowców byli także spolonizowani Żydzi. Psychologię dziecka, psychologię i badanie środowiska, a także psychologię społeczną wykładał dr Leopold Blaustein (1905–1942/1944), filozof – uczeń Kazimierza Twardowskiego, i psycholog, znawca filozofii Edmunda Husserla. Natomiast dr Maksymilian Schaff, także wykładający w SPS, był organizatorem żydowskiej pomocy społecznej w mieście, autorem wielu publikacji naukowych, zamieszczanych na łamach lwowskiego „Przeglądu Społecznego” (Łapot 2005, s. 317–326).

Studium zapewniało wysoki poziom kształcenia, starannie dobierając wykładowców. Większość z nich była pracownikami naukowymi lub absolwentami UJK. Pozostali byli aktywnymi działaczami instytucji kulturalno-oświatowych oraz komórek władz miejskich odpowiedzialnych za działalność społeczną w mieście. Dzięki temu wiedzę teoretyczną umiejętnie wiązano w umiejętnościami praktycznymi.

Słuchacze i absolwenci

Uczniowie Studium pochodzili głównie z województw południowo-wschodnich, lecz wraz z rozwojem, szczególnie od 1938 r., szkoła zyskała zasięg ogólnokrajowy. Jego słuchaczami byli pracownicy instytucji społeczno-oświatowych oraz kandydaci ubiegający się o zatrudnienie w podobnych ośrodkach (na przykład na pierwszym kursie w 1935 r. 40% słuchaczy pracowało zawodowo lub studiowało w lwowskich uczelniach wyższych; Baran 1936a, s. 202). Od kandydatów oczekiwano: ukończenia 19. roku życia, świadectwa ukończenia szkoły średniej ogólnokształcącej bądź zawodowej lub 6 klas szkoły ogólnokształcącej i dwóch lat praktyki społecznej. Dopuszczano możliwość przyjęcia innych osób, jeśli wykażą się dłuższym stażem pracy i egzaminem wstępnym. Do zgłoszenia należało dołączyć metrykę chrztu, życiorys, świadectwo szkolne, dowody zdobycia doświadczenia w zakresie praktyki społecznej (Pierwsza 1935, s. 2; Otwarcie 1935, s. 2). Kandydaci na kierunek „Opieka społeczna” musieli się wykazać ukończeniem szkoły średniej ogólnokształcącej, natomiast na kierunku „Społeczno-oświatowym” – dyplomem szkoły zawodowej lub wpisem do szkoły wyższej (Piwowarczyk 2015, s. 112).

W grudniu 1935 r. na pierwszy kurs SPS zapisało się 180 osób, w czerwcu 1936 pozostało ich jednak 115, a ukończyło tylko 80 (Sprawozdanie 1936, s. 59). Z uwagi na duży odpad szkolny w drugim roku działalności ograniczono liczbę słuchaczy do 100, starannie selekcyjując kandydatów i podwyższając wpisowe i czesne. Dzięki temu uzyskano wyższą jakość zajęć seminaryjnych oraz niezależność finansową.

Już po pierwszym kursie pojawiły się opinie, iż studium spełniło swoje zadanie, przygotowując grupę 80 absolwentów. Zważywszy jednak, że obejmowało swą działalnością obszar trzech województw południowo-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej, liczba ta była zbyt mała, by zaspokoić potrzeby.

Jeśli chodzi o wykształcenie słuchaczy, wiadomo, iż w październiku 1936 r. pierwszy kierunek SPS ukończyło czworo słuchaczy po 6 klasach gimnazjum, pięcioro po szkole zawodowej, 37 po średniej, a pięcioro po studiach wyższych. Natomiast na drugim kierunku były odpowiednio dwie osoby po 6 klasach

gimnazjum, jedna po szkole zawodowej, 19 po średniej, a siedmioro po studiach wyższych (Sprawozdanie 1936, s. 57). Jak widać, większym zainteresowaniem cieszył się pierwszy kierunek (51 absolwentów) niż drugi (29).

Szkoła miała charakter ponadwyznaniowy. W 1935 r. na pierwszy kurs zapisało się 133 rzymskich katolików, 25 grekokatolików i 22 żydów. W październiku 1936 pozostało z nich odpowiednio 64, 8 i 8 osób (Sprawozdanie 1936, s. 54).

Studium było sfeminizowane, kobiety stanowiły około 70% słuchaczy. Tendencja ta wynikała z dużego bezrobocia wśród kobiet i większego niż wśród mężczyzn zainteresowania służbą społeczną (Baran 1936a, s. 198–199). Na pierwszym kierunku w grudniu 1935 były 82 kobiety i 27 mężczyzn, a na drugim odpowiednio 31 kobiet i 40 mężczyzn, zaś w grudniu 1936 r. na pierwszym kierunku studiowało 41 kobiet i 10 mężczyzn, a na drugim – 19 kobiet i 10 mężczyzn (Sprawozdanie 1936, s. 55; Baran 1936a, s. 201).

Wiek słuchaczy był zróżnicowany, przy czym najwięcej było słuchaczy w wieku 25–40 lat. I tak w grudniu 1935 przyjęto 7 osób w wieku od 20 do 29 lat, 75 słuchaczy w wieku 25–29 lat, 47 kursantów w wieku 30–39 lat, 38 w wieku 40–49 lat i 13 osób powyżej 50 roku życia. W październiku 1936 r. pozostało z nich w każdej grupie wiekowej odpowiednio 3, 42, 21, 11 i 3 osoby (Sprawozdanie 1936, s. 56).

W roku 1936 powstało Stowarzyszenie Absolwentów Studium Pracy Społecznej we Lwowie. Jego przewodniczącą została Laryssa Chomsowa. Skupiło ono pierwszych absolwentów kursów, mających już za sobą wcześniejsze doświadczenie zawodowe. Jego głównym zadaniem było stworzenie agend ułatwiających podjęcie pracy kolejnym adeptom studium, a także udzielanie jednorazowych zapomóg finansowych, wydawanie skryptów pracowników studium, prowadzenie biblioteki, reklama szkoły w prasie i radiu oraz opracowywanie druków okolicznościowych (Sprawozdanie 1936, s. 61–62; Babicki 1937, s. 183; Baran 1936b, s. 234).

Stowarzyszenie absolwentów inicjowało także zakładanie instytucji pomocowych. Dnia 10 grudnia 1938 r. powołało Dom Noclegowy przy ul. św. Teresy 8, przeznaczony dla bezdomnych mężczyzn po 18. roku życia. Utworzenie noclegowni dla tej grupy klientów było podyktowane zwiększającą się liczebnością młodych mężczyzn poszukujących pracy w mieście oraz wzrostem przepięczności w tej właśnie grupie wiekowej. Przygotowano 35 łóżek, rozmieszczonych w 4 pokojach. Noclegownia była czynna od 18 do 8 rano, a w ciągu dnia jej podopieczni korzystali z świetlic Miejskiego Obywatelskiego Komitetu Pomocy Zimowej lub szli do pracy. Przed przyjęciem klienci poddawali się kąpeli i dezynfekcji, otrzymywali też czystą pościel. Dostawali nocleg i wy-

żywienie (posiłek poranny i wieczorny składający się z czarnej kawy i porcji chleba). Dbano nie tylko o ich potrzeby fizyczne – mieli możliwość słuchania radia, korzystania z biblioteczki, urządzano pogadanki, konkursy czytania z nagrodami oraz wycieczki. Zorganizowano dla nich także opiekę lekarską. Schronisko było przepelnione. W okresie od 10 grudnia 1938 do 10 marca 1939 r. udzielono 2730 noclegów i wydano 5460 posiłków (Społecznik 1939, s. 20). Zajęcia praktyczne odbywali w nim słuchacze SPS.

Funkcjonowanie noclegowni było związane z akcją Pomocy Zimowej, która kończyła się 15 czerwca, a wraz z nią fundusze z magistratu. Nie zamknięto jej jednak, gdyż w okresie letnim (15 czerwca–15 września) zorganizowano półkolonię letnią (Społecznik 1939, s. 19–21; Opieka 1939, s. 2). Dzięki temu słuchacze SPS mieli możliwość zapoznania się metodyką prowadzenia wypoczynku kolonijnego dzieci i młodzieży.

Członkowie stowarzyszenia absolwentów SPS przy wsparciu Miejskiego Obywatelskiego Komitetu Zimowej Pomocy Bezrobotnym założyli także świetlicę przy Przytulisku im. Brata Alberta we Lwowie (Opieka 1939, s. 2; Piwowarczyk 2015, s. 111; Sprawozdanie 1939, s. 17–19). Korzystało z niej 80 mężczyzn. Słuchacze SPS prowadzili trzy działy. Pierwszy – oświatowo-kulturalny – inicjował pogadanki, odczyty, koło samokształceniowe, bibliotekę, czytelnictwo gazet, gry i zabawy (szachy i ping-pong), kino oraz chór. Natomiast dział propagandowo-impresowy zajmował się organizacją akademii (np. z okazji 75. rocznicy wybuchu powstania styczniowego), urodzin i imienin prezydenta RP Ignacego Mościckiego i marszałka Śmigłego-Rydza, imprez (m.in. w radio), i redagowaniem komunikatów do prasy. Dział trzeci – pomocy materialnej – zapewniał wyżywienie, obuwie i pościel (Społecznik 1939, s. 18–19).

Stowarzyszenie prowadziło także działalność kulturalno-oświatową dla swych członków oraz mieszkańców miasta, organizując otwarte odczyty, słuchowiska radiowe, pogadanki, publikując artykuły w prasie codziennej, prowadząc pośrednictwo pracy, pomoc lekarską oraz pośrednictwo mieszkaniowe (S.Am. 1937, s. 183).

Ponadto związek absolwentów SPS wydawał pismo „Społecznik. Czasopismo Słuchaczy Studium Pracy Społecznej we Lwowie”. Komitet redakcyjny tworzyli: Stanisław Goertner, Franciszek Szombara, Tadeusz Warsz, Lucyna Matuśiewicz, Marian Dub, Robert Krebs, Kazimierz Sokołowski. Nie sprecyzowano częstotliwości pojawiania się periodyku. Pierwszy numer ukazał się w 1938 r. Do wybuchu drugiej wojny światowej wydano zaledwie trzy numery – ostatni w kwietniu 1939 r. Zamieszczano w nim prace naukowe z zakresu pracy społecznej, oświaty, psychologii i socjologii, a także sprawozdania z działalności studium i bieżących problemów jego funkcjonowania (Społecznik 1939).

Podsumowanie

Studium Pracy Społecznej we Lwowie wyrosło z potrzeb społecznych mieszkańców miasta. Pierwsza wojna światowa i jej skutki gospodarczo-ekonomiczne, a także kryzys ekonomiczny lat 20.–30. XX w. na plan pierwszy wysunęły potrzebę przygotowania „kwalifikowanego, inteligentnego, świadomego swych praw i obowiązków pracownika społecznego” (Zakończenie 1936, s. 253). Argumentując zasadność kontynuowania działalności studium po pierwszym roku działalności jego kierownik M. Baran, pisał: „szkolenie fachowe nie wymaga specjalnego argumentowania, wiele bowiem potrzeb, celów i zadań z nimi związanych [z życiem społecznym – objaśn. MŁ] czeka na zrealizowanie, a podjąć się tego muszą ci jedynie, którzy dostatecznie zostali przygotowani do spełnienia tych doniosłych funkcji społecznych” (Baran 1936, s. 235).

Program kształcenia w Studium był wielodyscyplinarny, tak jak różnorodność zadań stojących przed jego absolwentami. Zapewniał przygotowanie w zakresie nauk humanistycznych, biologicznych oraz społecznych. Kierował uwagę na kształtowanie odpowiednich postaw i motywacji społecznych, dostarczał wiedzy na temat przedmiotu działań (dziecka, dorosłego, grupy) i narzędzi do skutecznej realizacji przedsięwziętych celów.

Kształcono wychowawców, pracowników i kierowników kolonijnych, organizatorów wycieczek, ognisk, świetlic dla dzieci i młodzieży oraz bibliotekarzy, spółdzielców i instruktorów (animatorów) życia społecznego. Wymienionych dziedzin aktywności nie hierarchizowano, splatając wszystkie wokół idei współpracy. Stwierdzenie Arkadiusza Żukiewicza: „Wielość specjalistów pełniących służbę adresowaną do konkretnych odbiorców wynika ze złożoności indywidualnych, rodzinnych czy grupowych sytuacji życiowych, zawodowych, sąsiedzkich, lokalnych oraz ponadlokalnych. Trudno zatem spoglądać na tę wielość specjalizacyjną przez pryzmat konkurencyjności czy jakiegokolwiek rywalizacji” (Żukiewicz 2014, s. 82), charakteryzuje co prawda warszawską szkołę służb społecznych z lat międzywojennych, z powodzeniem można je odnieść jednak i do lwowskiego SPS. Nieprzypadkowo pierwszym przedmiotem w bloku wykładów wspólnych była „Służba społeczna”. SPS, oprócz wyposażenia absolwentów w instrumentarium pracownika społecznego, rozwijało etos służby na rzecz innych, oparty na aksjologicznej kategorii powinności. Kształcenie polegało na budowaniu tożsamości osoby oddanej misji niesienia pomocy i sprawowania opieki wobec jednostek niemogących funkcjonować samodzielnie. Efektem działań SPS było przygotowanie kadry społeczno-oświato-

wej i pobudzenie poprzez nią, mówiąc słowami Heleny Radlińskiej, „jawnych i ukrytych sił społecznych” na terenie Małopolski Wschodniej.

Literatura

- Am. S. [Amarantówna Sydonia], (1937), *Studium Pracy Społecznej we Lwowie*, „Życie Dziecka”.
- Babicki J.C., (1937), *Działalność Stowarzyszenia Absolwentów Studium Pracy Społecznej Lwów*, „Życie Dziecka”.
- Baran M., (1936a), *O działalności Studium Pracy Społecznej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny”, nr 9.
- Baran M., (1936b), *O działalności Studium Pracy Społecznej we Lwowie (Dokończenie)*, „Przegląd Społeczny”, nr 10–11.
- Bonusiak A., (2000), *Lwów w latach 1918–1939. Ludność – przestrzeń – samorząd*, „Galicja i Jej Dziedzictwo”, t. 13.
- Cichosz M., (2006), *Pedagogika społeczna w Polsce w latach 1945–2005. Rozwój – obszary refleksji i badań – koncepcje*, Toruń.
- Feuerstein K., (1930), *O kształceniu pracowników opieki społecznej*, „Przegląd Społeczny”, nr 1.
- Hulewicz J., (1960), *Zarys dziejów pracy kulturalno-oświatowej*, t. 2, Warszawa [na prawach rękopisu].
- Kamiński A., (1980), *prowadzenie*, [w:] *Pedagogika opiekuńcza Józefa Czesława Babickiego. Piśma wybrane*, oprac. A. Kamiński, F. Kulpiński, Z. Skalska, Warszawa.
- Kronika lwowska. Pożegnanie p. prezydentowej Drojanowskiej*, „Przegląd Społeczny” 1936, nr 6.
- Kurs pracy społecznej*, „Gazeta Lwowska” 1935, nr 27 (2 lutego).
- Łapot M., (2005), *Lwowski „Przegląd Społeczny” jako trybuna walki o prawa dziecka żydowskiego w okresie międzywojennym*, [w:] *Historia wychowania w kształceniu nauczycieli. Tradycja i współczesność. Teoria i praktyka*, red. T. Gumuła, S. Majewski, Kielce.
- Łapot M., (2011), *Z dziejów opieki nad żydowskim dzieckiem sierocym we Lwowie (1772–1939)*, Gliwice.
- Opieka nad opuszczoną młodzieżą*, „Gazeta Lwowska” 1939, nr 111.
- Otwarcie kursu pracy społecznej*, „Gazeta Lwowska” 1935, nr 28.
- Otwarcie Studium Pracy Społecznej*, „Gazeta Lwowska” 1935, nr 277.
- Pierwsza Szkoła Pracy Społecznej we Lwowie*, „Gazeta Lwowska” 1935, nr 257.
- Piwowarczyk M., (2015), *Nowoczesne formy kształcenia pracowników społecznych na przykładzie Studium Pomocy Społecznej we Lwowie*, [w:] *Rozwój polskiej i ukraińskiej teorii i praktyki pedagogicznej na przestrzeni XIX i XX wieku*, t. 5: *Edukacja dorosłych w Polsce i na Ukrainie (XIX–XX w.)*, red. A. Haratyk, N. Zajaczkowska, Wrocław.
- Prospekt Studium Pracy Społecznej we Lwowie*, Lwów 1936.
- Radlińska H., (1964), *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, wstęp J. Hulewicz, wybór i oprac. tekstu W. Wyrobkova-Pawłowska, komentarz W. Wyrobkova-Pawłowska i J. Wojciechowska, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.
- Regulamin SPS we Lwowie*, Centralny Derżawnyj Archiw Ukraini u Lwowi, zespół 179 (Kuratoria Lwiwskiego Szkolnego Okręgu), opis 1, sygn. 919.
- Schaff M., (1936), *Kronika lwowska*, „Przegląd Społeczny”, nr 3.
- S.G., (1939), *Lwowskie Studium Pracy Społecznej*, „Gazeta Lwowska”, nr 134.
- „Społecznik. Czasopismo słuchaczy Studium Pracy Społecznej we Lwowie”, rok II, 1939, nr 3 (kwiecień).

- Sprawozdanie Studium Pracy Społecznej we Lwowie za rok szkolny 1935/36*, [Lwów 1936].
- Sprawozdanie z Zespołu Świetlicowego Słuchaczy Studium Pracy Społecznej we Lwowie na terenie Świetlicy Brata Alberta*, „Społecznik. Czasopismo Słuchaczy Studium Pracy Społecznej we Lwowie”, rok II, 1939, nr 3 (kwiecień).
- Statut Towarzystwa Studium Pracy Społecznej we Lwowie*, Centralny Derżawnyj Archiw Ukraini u Lwowi, zespół 179 (Kuratorija Lwiwskoho Szkilnogo Okrugu), opis 1, sygn. 919.
- Studium Pracy Społecznej*, „Gazeta Lwowska” 1937, nr 195 (29 sierpnia).
- Theiss W., (1997), *Radlińska*, Warszawa 1997.
- Tomaszewski E., (1939), *Pochodzenie ludności m. Lwowa (według danych Miejskiego Biura Statystycznego i Ewidencji Ludności z 1931 roku bez wojska skoszarowanego i służby bezpieczeństwa)*, „Wiadomości Statystyczne o Mieście Lwowie”, t. 17.
- Zagajewski K., (1959–1960), *Gottlieb Wojciech*, PSB, t. 8, Wrocław–Kraków–Warszawa.
- Zakończenie pierwszego roku działalności Studium Pracy Społecznej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1936, nr 10–11.
- Żukiewicz A., (2014), *O początkach kształcenia polskich służb społecznych. Przyczynek do dyskusji o źródłach profesjonalnej tożsamości*, „Praca Socjalna”, nr 6.